

2. Предприемачество и иновационни мрежи

Предприемачеството и иновационните мрежи са основните свързващи елементи на националната иновационна система. Предприемачеството се олицетворява от създадените нови фирми и предприемаческите инициативи за разширяване на бизнеса и изпълнение на иновационни проекти. Иновационните мрежи включват формите и каналите на взаимодействие, сътрудничеството и обмена на информация между участниците в иновационната система. Предприемачеството и иновационните мрежи са определящи за жизнеспособността, адаптивността и гъвкавостта на националната иновационна система. Наличието на висок предприемачески дух и устойчиви иновационни мрежи вътре и извън страната са сред основните цели на националната иновационна политика.

Предприемачество

Предприемачеството е един от основните двигатели за икономически растеж, производителност и иновации. Предприемаческите практики осигуряват динамизъм, гъвкавост и адаптивност на националните икономики. Фирмите навлизат на пазара, функционират при определени условия и биват заместени от нови фирми, които успяват да достигнат по-висока ефективност при промяна във факторите на средата.

Политиките по предприемачество са тясно свързани с иновационните политики³⁴. Мерките, стимулиращи създаването на нови предприятия, насърчават и въвеждането на иновативни процеси и продукти в тяхната практика. От друга страна, развитието на научните изследвания и внедряването на получените резултати чрез иновациите създават нови области за разгръщане на предприемачески умения.

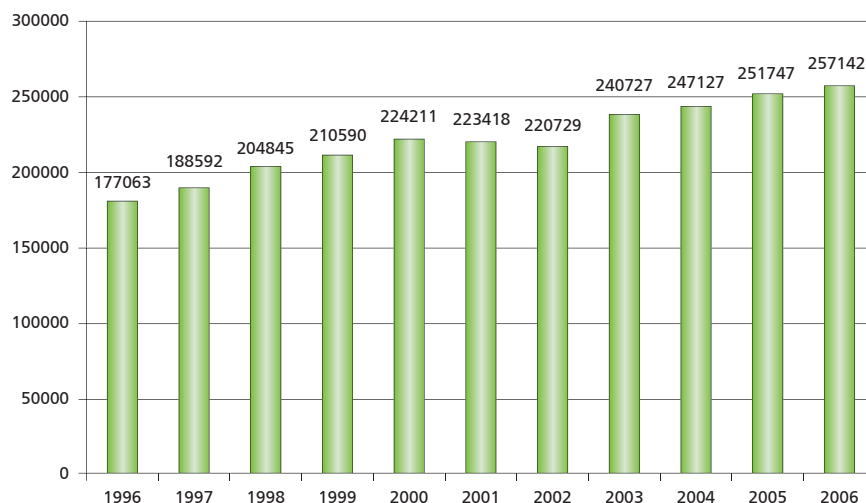
Приоритетите и целите на предприемаческите политики са различни за отделните страни. В някои от тях предприемачеството е свързано с програмите за регионално развитие, като чрез създаването на нови фирми се преследват по-голяма заетост и продуктивност в слабо развитите региони. Предприемачеството е ключов елемент и в стратегиите, създадени да улеснят определени целеви групи (жени, малцинства) на пазара на труда. Някои страни се опитват да окуражат създаването на нови фирми, други подкрепят само динамично развиващите се. Националните практики и натрупаният специфичен опит дават възможност да се открият трудностите и предизвикателствата пред предприемачеството, както и ефективността на различните политики.

Анализът на показателите за броя, структурата и гъстотата на предприятията показва, че предприемаческата активност в България продължава да нараства. През 2006 г. броят на МСП се е увеличил с повече от 2,1% в сравнение с 2005 г. и достига 257 142. Основен тласък за това стопанско оживление дават продължаващата макроикономическа стабилност, положителните очаквания, свързани с членството на България в ЕС, и стартирането на разнообразни програми на ЕС за подпомагане на българския бизнес.

В структурата на МСП продължава тенденцията на вътрешно реструктуриране, характерна за последните години. През 2006 г. относителният дял на микропредприятията намалява с 0,8% за сметка на нарастване на дела на малките и средните предприятия, които поради по-големия си размер имат и по-голям иновационен потенциал.

Премахването на институционалните бариери пред започване-

ФИГУРА 30. БРОЙ МАЛКИ И СРЕДНИ ПРЕДПРИЯТИЯ В БЪЛГАРИЯ (1996 – 2006 Г.)

Източник: НСИ, 2008.

то и упражняването на стопанска дейност е припознато като основна задача пред държавните институции. Макар през 2008 г. да продължава тенденцията на подобряване на условията за

предприемаческа дейност, да се прави бизнес у нас все още е трудно, отколкото в повечето страни – членки на ЕС. През 2009 г. България се е придвижила с една позиция напред (до 45-о мяс-

³⁴ Mittelstadt, A., C. Fabienne, Fostering Entrepreneurship for Innovation, Statistical Analyses of Science, Technology and Innovation, STI Working Paper 2008/5, OECD, 12-Jan-2009.

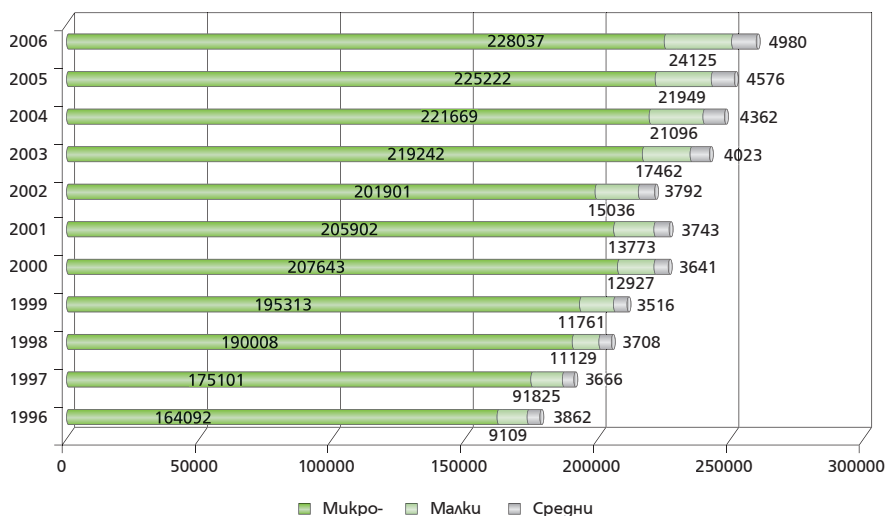
то от 181 държави) в класацията на икономиките с най-благоприятен правен и регулативен режим за бизнес³⁵. Страната ни е облекчила предприемачите в областите започване и прекратяване на бизнес, плащане на данъци и спазване на договори, но е усложнила правния и регулативния режим, свързан с издаване на разрешителни за строителство.

По степен на трудност при получаването на необходимите разрешителни за строителство, плащане на данъци и извършване на внос и износ България изостава от повечето изследвани 181 държави и се нарежда съответно на 117-о, 94-о и 102-о място. Въпреки положителните промени у нас няколко нови страни – членки на ЕС (Естония, Литва, Латвия, Словакия и Унгария), се нареждат на по-предна позиция в тази класация. По-големите трудности при извършване на стопанска дейност у нас в сравнение с повечето страни – членки на ЕС, могат да се отразят отрицателно върху способността на българските предприятия за оцеляване и растеж, върху тяхната конкурентоспособност и развитието на иновационния им потенциал.

Политиките и мерките за насърчаване на новосъздадени предприятия не бива да се ограничават само до изграждането на благоприятна среда за развитие на стопанска дейност. Необходимо е държавните институции активно да влияят върху факторите, които водят до формирането на положителни предприемачески нагласи, намерения и поведение³⁶ сред българското население и особено сред младите хора.

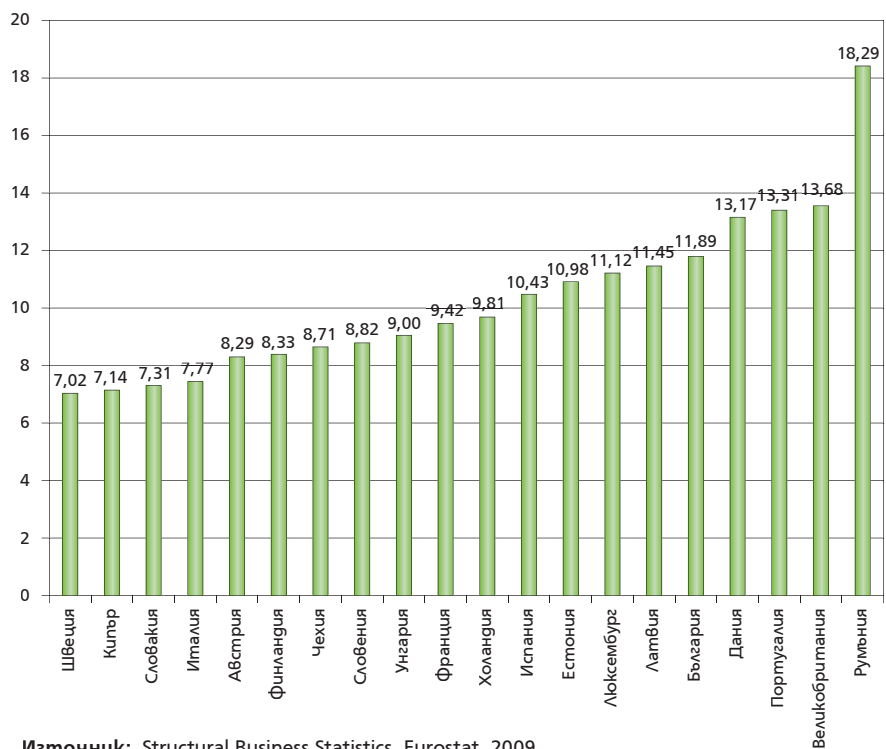
В условията на световна икономическа криза новите и малките фирми са най-уязвимите икономически субекти. Основните рискове, пред които са изправени

ФИГУРА 31. СТРУКТУРА НА МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В БЪЛГАРИЯ (1996 – 2006 Г.)

Източник: НСИ, Доклад за малките и средните предприятия в България (2003).

ФИГУРА 32 ДЯЛ НА ПРЕДПРИЯТИЯТА, ЗАПОЧНАЛИ СВОЯТА ДЕЙНОСТ ПРЕЗ 2005 Г.

Източник: Structural Business Statistics, Eurostat, 2009.

тези фирми у нас, обхващат:

- **намален достъп до финансиране от страна на банки,**

лизингови дружества и други финансови организации, което силно ще затрудни инвес-

³⁵ Doing Business in Small Island Developing States 2009, The World Bank, <http://www.doingbusiness.org>

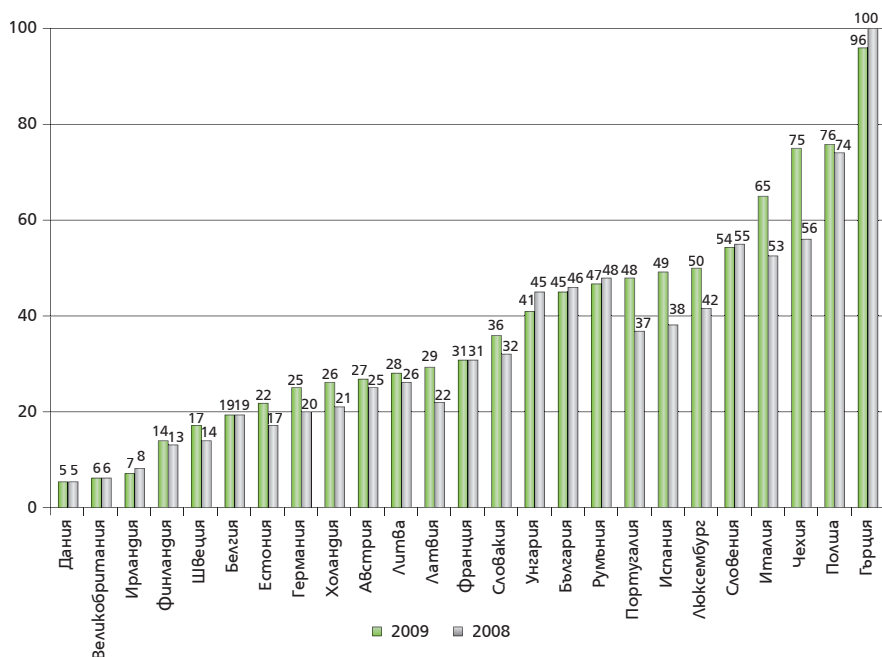
³⁶ Редица теоретични модели и емпирични изследвания показват, че наличието на положителни предприемачески нагласи и намерения е основна предпоставка за предприемаческото поведение (Bird, 1988, Boyd and Vozikis, 1994, Shapero and Sokol, 1982, Davidsson, 1995 Krueger and Brazeal, 1994, Busenitz and Lau, 1996).

тициите в ново оборудване, нови проекти и дейности;

- **намалено търсене** на вътрешния европейски пазар и спад на цените на някои продукти и услуги, което може да застраши оцеляването на фирми, чийто износ е обвързан със свиващи се пазари;
- **рязък спад** в някои сектори като търговия с недвижими имоти, строителство и други, което ще се отрази най-силно върху новите и малки фирми в тези сектори и върху мрежите от доставчици и подизпълнители, включващи предимно малки фирми;
- **по-висок рисков профил на българската икономика** за външни инвеститори, което може да доведе до намаляване на чуждестранните инвестиции и външното финансиране.

Държавата трябва да възприеме по-активна позиция за **подпомагане на оцеляването на новите и малките български фирми**. Възможните мерки в тази насока включват осигуряване на свобо-

ФИГУРА 33. СТЕПЕН НА ТРУДНОСТ ПРИ ИЗВЪРШВАНЕ НА СТОПАНСКА ДЕЙНОСТ В СТРАНИТЕ – ЧЛЕНКИ НА ЕС, ПРЕЗ 2008 И 2009 Г.

Забележка: Кипър и Малта не са включени в изследването.

Източник: Doing Business 2009, 2008, World Bank.

ден финансов ресурс за МСП, насочване на държавни разходи към най-засегнатите сектори от икономиката, улесняване на достъпа на нови и малки фирми до търго-

ве за държавни поръчки, предоставяне на повече информация и консултиране за възможностите за участие в европейски проекти и програми.

Иновационни мрежи и източници на информация

Иновационните мрежи обхващат каналите и формите на взаимодействие и обмен на информация между участниците в иновационната система. Интензивността и инструментите за информационно взаимодействие в мрежата определят капацитета за осъществяване на иновационни проекти от страна на отделните участници и иновационната система като цяло.

Участниците в иновационната система в България не успяват в достатъчна степен да координират усилията си при определянето на приоритетите и изпълнението на мерките по иновационната политика на

страната. Резултатът е ограничена иновационна активност на отделните звена на системата и неизползван иновационен потенциал на националната икономика. Връзката между университетите, научните органи-

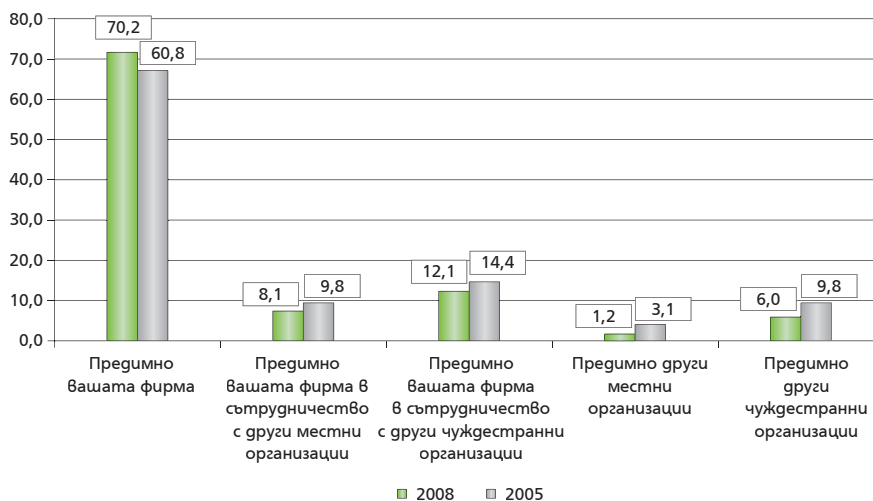
зации и бизнеса е непостоянна и слаба, което на свой ред затруднява внедряването на създадено в страната ново знание и пълноценното участие в трансфера на вече съществуващо знание.

Българските фирми са сравнително слабо интегрирани в глобалните производствени вериги. През 2007 г. преките чуждестранни инвестиции в България достигат нов връх – 22,6% от БВП. Въпреки този тренд икономиката на страната остава слабо интегрирана в глобалната икономика. Обяснение може да се търси във факта, че този растеж се дължи главно на секторите „Операции с недвижими имоти“, „Строителство“ и „Финансово посредничество“. Според Индекса на глобализация, който представлява синтез от икономическата, социалната и политическата глобализация на страните, България е на 44-о място сред глобализираните страни и на 42-о място по икономическа глобализация³⁷.

Сравнение между резултатите от проведени изследвания на иновационната активност на българските предприятия от Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ през 2005 и 2008 г. показва, че при разработването на иновационни продукти и процеси бизнесът в България разчита повече на собствените си сили и в по-малка степен си сътрудничи с други организации. Делът на иновативните предприятия, които сами разработват продуктови иновации през 2008 г., се увеличава с почти 10%. При процесните иновации делът на предприятията, които разчитат предимно на собствените си усилия, е нараснал с около 6%.

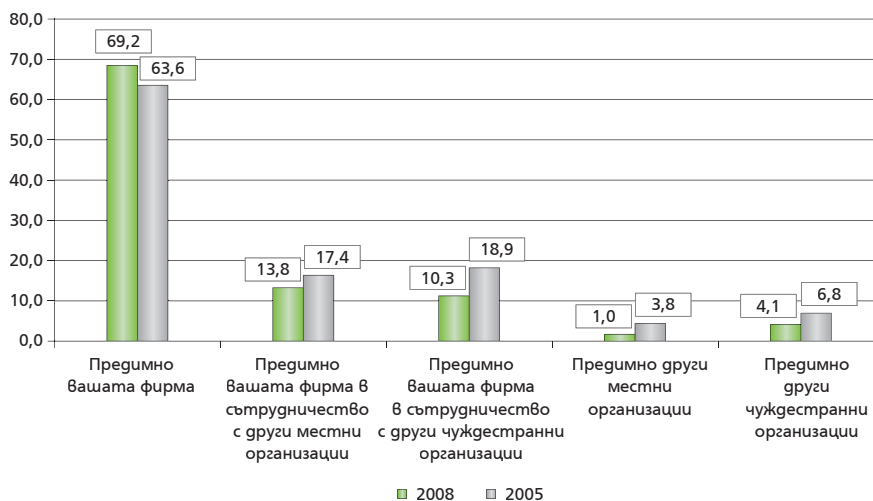
През 2008 г. сътрудничеството между български предприятия и чуждестранни и местни организации при разработването на иновационни продукти и процеси намалява както при съвместните разработки, така и при възла-

ФИГУРА 34. ТИПОЛОГИЯ НА ПАРТНЬОРСТВОТО ПРИ РАЗРАБОТВАНЕТО НА ИНОВАЦИОННИ ПРОДУКТИ В БЪЛГАРСКИТЕ ИНОВАТИВНИ ПРЕДПРИЯТИЯ ПРЕЗ 2005 И 2008 Г. (%)

Източник: ИНА-1 и ИНА-3.

ФИГУРА 35. ТИПОЛОГИЯ НА ПАРТНЬОРСТВОТО ПРИ РАЗРАБОТВАНЕТО НА ИНОВАЦИОННИ ПРОЦЕСИ В БЪЛГАРСКИТЕ ИНОВАТИВНИ ПРЕДПРИЯТИЯ ПРЕЗ 2005 И 2008 Г. (%)

Източник: ИНА-1 и ИНА-3.

гането на иновационна дейност (съответно 2% и 1,7%). При процесните иновации е налице намаляване с повече от 8% при фирмите, които партнират с чуждестранни организации, и с почти 4% при онези от тях, които сътрудничат с местни организации.

Делът на стопанските субекти, които възлагат развойна дейност на чуждестранни организации,

намалява с 3,8% за иновационни продукти и с 2,7% за иновационни процеси. С около 2% намалява и делът на фирмите, които възлагат развойна дейност за иновационни продукти на други местни организации, а при разработването на иновационни процеси този спад е дори по-голям – 2,8%. Само 19,9% от интервюираните организации имат споразумения за сътрудничество по иноваци-

³⁷ Данните за Индекса на глобализация са достъпни на страницата на Швейцарския икономически институт: <http://globalization.kof.ethz.ch/>

онни дейности с местни фирми, а 17,3% – с международни.

Причините за спада на доверие към партниращите организации при осъществяването на иновационна дейност са различни във всеки конкретен случай. Част от фирмите избягват сътрудничество, за да могат самостоятелно да се възползват от получените резултати. Повечето фирми обаче **не осъзнават предимствата, свързани с участието им в иновационни мрежи**, или искат, но не успяват да намерят подходящи партньори и са принудени да разработват иновационни продукти и процеси самостоятелно. Близко 12% от анкетираните фирми признават, че **липсата на партньори затруднява иновационната им дейност**. Недостатъчното сътрудничество при осъществяването на иновационни проекти крие и опасности от едностранното поемане на целия риск, свързан с иновациите; невъзможността да се създават съществено нови продукти и процеси; ограничения достъп до специфични компетенции или чуждестранни технологии.

Продължава тенденцията след 2003 г. **иновационното сътрудничество в българските предприятия да бъде по-скоро пазарно ориентирано, отколкото технологично**. Преобладават фирмите, които посочват, че техните клиенти (35,1%) и доставчици на оборудване, материали, компоненти и софтуер (32,4%) имат определящо значение за съвместната им иновационна дейност. Немалка част от интервюираните организации (23,3%) разглеждат като значим партньор в иновационната си дейност групи предприятия от същата фирмена група. В сравнение с 2005 г. нараства дялът на българските предприятия, които оценяват като значими партньори конку-

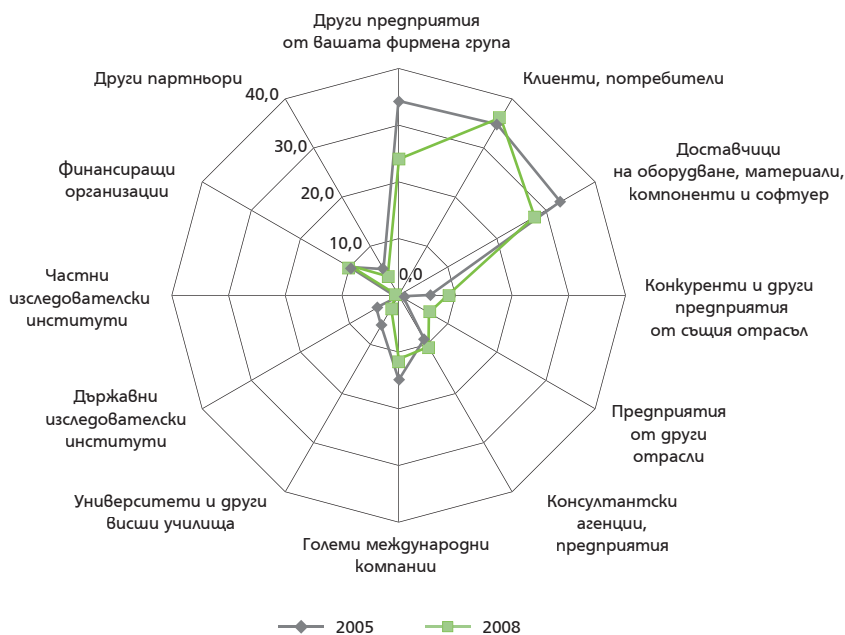
рентите, частните изследователски институти и консултантските организации.

Същевременно значително **намаляват фирмите, които оценяват като голямо значението на висшите училища, държавните изследователски институти** и големите международни компании за осъществяването на съвместни иновационни проекти. Необходимо е да се подобри сътрудничеството между изследователския сектор и МСП, които като цяло по-рядко от големите фирми извършват или възлагат научноизследователска и развойна дейност. Това може да се постигне чрез създаване на специални пазарно ориентирани звена във висшите училища и държавните изследователски институти, които да осъществяват контакти с предприятията и да анализи-

рат техните конкретни нужди и изисквания. Подобни структури ще улеснят взаимния достъп и комуникация между предприятията и научните организации и ще подпомогнат висшите училища и изследователските институти по-успешно да реализират на пазара своя научен продукт.

Както се заключава в редица изследвания, България има традиции в извършването на висококачествени изследвания, произвежда добър научен продукт на цени, пониски от средното за ЕС равнище, и могат да се посочат някои обнадеждаващи примери на партньорство между бизнеса и публично финансираните изследователски организации в някои индустрии и региони³⁸. Участието на образователните институции (предимно университети и БАН) в иновационната дейност се подобрява (сти-

ФИГУРА 36. ДЯЛ НА ИНОВАТИВНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В БЪЛГАРИЯ, ПОСОЧИЛИ КАТО ГОЛЯМО ЗНАЧЕНИЕТО НА ИЗБРАНИ ПАРТНЬОРИ ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕТО НА СЪВМЕСТНИТЕ ИМ ИНОВАЦИОННИ ПРОЕКТИ (%)

Източник: ИНА-1 и ИНА-3.

³⁸ Годишен доклад за състоянието и развитието на националната политика в областта на иновациите, 2007, Министерство на икономиката и енергетиката.

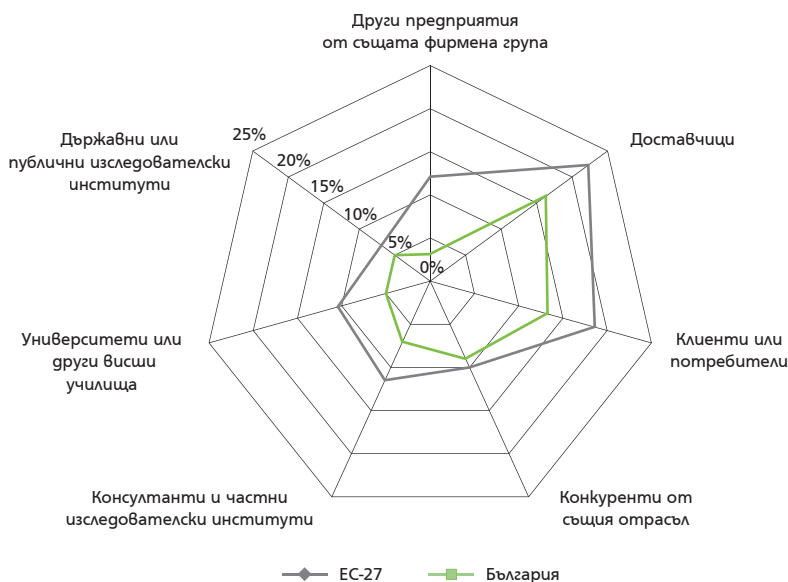

мулирано от фонд „Научни изследвания“ и Националния иновационен фонд), но остава на равнище далеч под техните възможности.

Запазва се тенденцията българските предприемачи да използват предимно **пазарни източници на информация** за осъществяване на иновационни проекти. Повече от 40% от изследваните предприятия посочват, че техните клиенти и потребители са важен източник на информация за иновационната им дейност, а близо една четвърт от фирмите определят като такива своите доставчици или конкуренти. Значението на другите предприятия от същата група или от компанията майка намалява значително в сравнение с 2005 г. Продължава тенденцията на спад на дела на българските предприятия, които посочват университетите, коледите, научноизследователските институти и частните изследователски/технологични центрове като значими източници на информация за инвестиционните им проекти. Почти 70% от българските предприятия не са използвали тези организации като източник на информация за осъществяването на иновационни проекти, а фирмите, които ги оценяват като значими, са под 3% от всички предприятия.

Посочените факти показват, че **връзката между научните организации и бизнеса в България е много слаба**. Липсата на пазарна ориентация сред научните организации се отразява неблагоприятно върху характера и качеството на иновационната дейност в българските предприятия (предимно рутинни иновации, ориентирани към местния пазар). В сравнение с 2005 г. частично се променя значението на някои канали за информация: в сравнителен аспект нараства делът на интернет и електронните медии; намалява значение-

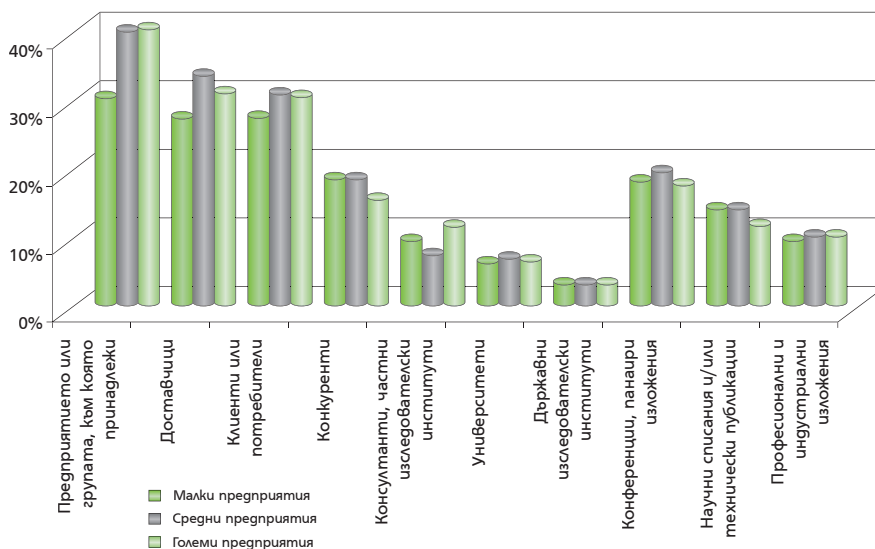
ФИГУРА 37. СЪТРУДНИЧЕСТВО НА ИНОВАТИВНИТЕ ФИРМИ С ДРУГИ ОРГАНИЗАЦИИ ПРИ СЪЗДАВАНЕТО НА ИНОВАЦИОННИ ПРОДУКТИ/ПРОЦЕСИ ЗА ПЕРИОДА 2004 – 2006 Г. (%)

Забележка: Пресметнатите стойности са за 24 страни членки, тъй като в базата данни на CIS 2006 няма налични данни за три страни членки – Италия, Франция, Германия.

Източник: Евростат 2008, CIS 2006.

ФИГУРА 38. ОСНОВНИ ИЗТОЧНИЦИ НА ИНФОРМАЦИЯ ЗА БЪЛГАРСКИТЕ ИНОВАТИВНИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Източник: ИНА-3.

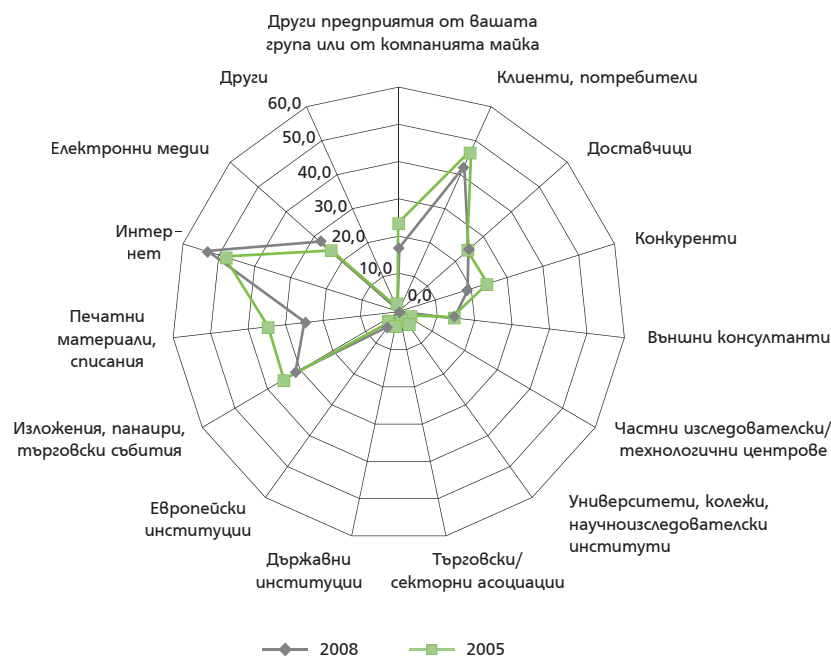
то на печатните материали и списанията, изложенията, панаирите, търговските събития. Основен медиен канал за информа-

ция в българските предприятия продължава да бъде интернет. Достъпът до глобалната мрежа има важно значение за над 53%

от българските предприятия. Нараства относителното значение на европейските институции; същевременно ролята на държавните институции като източници на информация слабо намалява. Около 60% от интервюираните организации обаче декларираат, че не са използвали тези източници на информация.

Опитът на страните от ОИСР показва, че правителствената политика може да играе важна роля за усъвършенстване на иновативното представяне на страната, като създава благоприятни рамкови условия и приема политики за преодоляване на специфичните пазарни или системни недостатъци. В този контекст България трябва да се опита да използва пълноценно предоставените ѝ възможности чрез увеличените фондове от ЕС за научноизследователска дейност и иновации за периода до 2013 г.

ФИГУРА 39. ДЯЛ НА ИНОВАТИВНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В БЪЛГАРИЯ, ОПРЕДЕЛИЛИ КАТО ГОЛЯМО ЗНАЧЕНИЕТО НА ИЗБРОЕНИТЕ ИЗТОЧНИЦИ И КАНАЛИ НА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕТО НА ИНОВАЦИОННИТЕ ИМ ПРОЕКТИ (%)

Източник: ИНА-1 и ИНА-3.

География на научноизследователската и иновационната дейност в България

В България се наблюдават **високи равнища на регионална дивергенция** – добре развиващ се регион около столицата София (Югозападен район за планиране) и по-ниски темпове на растеж в другите райони за планиране, с **изразено несъответствие между разположените на тяхна територия изследователски институти и индустриални области**. Намаляването на регионалните различия все още предстои въпреки значителния прогрес в области като институционална модернизация, инвестиции в регионално разви-

тие и значителен икономически ръст. Този резултат до голяма степен се дължи на географската концентрация на преки чуждестранни инвестиции.

Анализът на състоянието на икономическата, социалната и научноизследователската сфера илюстрира значителните различия между регионите. **Югозападен район за планиране** (и най-вече столицата) играе силна политическа и икономическа диспропорционална роля, изразяваща се в много висок дял на БВП на човек от населени-

ето, заетост във високотехнологични сектори и разходи за НИРД. БВП на човек от населението и бюджетните разходи за НИРД са 1,5 пъти повече от средното за страната. Югозападен район се отличава с висока концентрация на висши училища и колежи.

В този смисъл България може да се разглежда като модел на ЕС, що се отнася до **несиметричното разпределение на благосъстояние**. Дисбалансът между напреднали и изостанали райони ограничава конкурентоспособ-

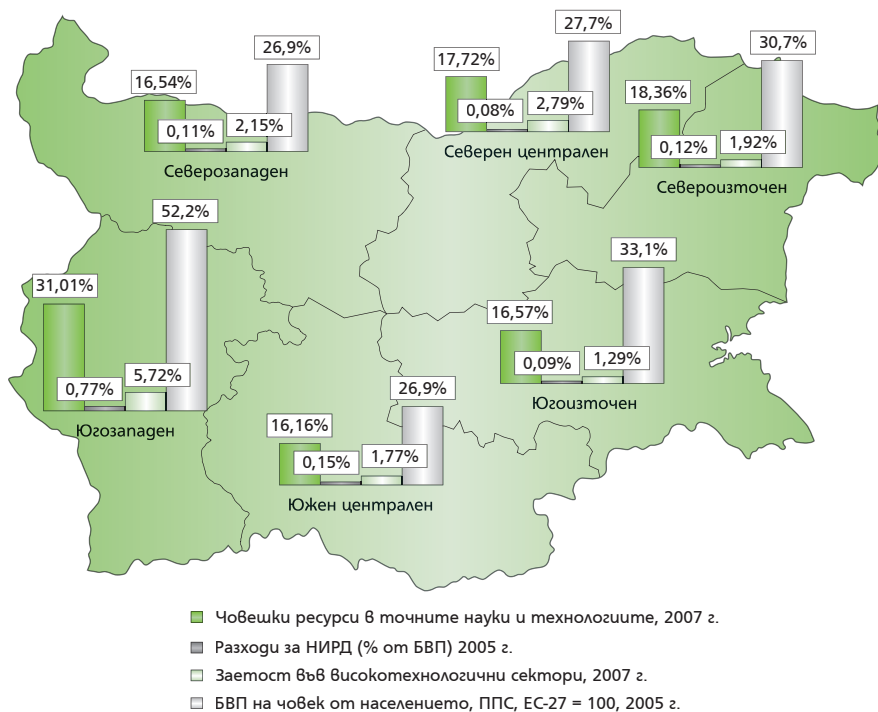

ността на ЕС. Същият проблем и същите последици са характерни и за България – факт, който до голяма степен обяснява както ниския процент на иновативни предприятия, така и слабата връзка между отделните иновационни партньори. Без наличието на полицентричност (поне един добре развит град в регион, който да играе ролята на притегателен център за инвеститорите) би било трудно да се постигне устойчиво развитие. В случая не става дума просто да се пренасочат средства към победните региони (което е подход за преразпределяне на ресурси), а се имат предвид целенасочената **държавна политика, основана върху наскоро разработените Регионални иновационни стратегии** по райони за планиране и държавните инвестиции в иновационна инфраструктура – университети, иновативни МСП, новосъздадени динамични предприятия.

Регионите се нуждаят от подобряване на взаимодействието между разположените на тяхна територия индустрии, изследователски институти и университети. Чисто административният подход трябва да се прилага в съчетание с традиционно развитите се регионални предимства, какъвто е случаят с пограничните райони на България, Гърция и Румъния. Съществуващите трудности (липса на синхрон в образователните системи, непризнаване на дипломи, административни проблеми, затруднена комуникация) не са непреодолими, но са необходими съвместни усилия на граничните райони в името на постигане на целите на ЕС за Европа без граници и изграждане на икономики, основани на знанието.

Възможности за сътрудничество предлага инициативата на реги-

ФИГУРА 40. КОНЦЕНТРАЦИЯ НА ИНОВАЦИОННИЯ КАПАЦИТЕТ (БВП, НИРД, ЗАЕТОСТ ВЪВ ВИСОКОТЕХНОЛОГИЧНИ СЕКТОРИ) ПО РАЙОНИ ЗА ПЛАНИРАНЕ

Източник: НСИ, 2008.

КАРЕ 7. ТРАНСНАЦИОНАЛНО И ТРАНСГРАНИЧНО ПАРТНЬОРСТВО В ОБЛАСТТА НА НАУКАТА И ОБРАЗОВАНИЕТО

Микаел Стаминг, директор на Оресунг комитет (Дания/Швеция), на Годишна среща на Асоциацията на европейските погранични региони в гр. Плауен, Германия, подчертава, че регионът Оресунг е известен с човешкия си капитал. Дванадесет висши училища работят заедно в т.нар. Университет Оресунг, без за целта да са вземани предварителни правителствени решения. „Не питайте, просто действайте“, казва г-н Стаминг. Университетът представлява доброволно коопериране на научни и образователни институции от двете страни на Оресунг. Целта е създаването на силен информационен център за повишаване качеството на предлаганото образование, съвместно осъществяване на изследователска и други университетски дейности. Осигурен е достъп на студенти и преподаватели до общите библиотечни фондове, създадени са условия за мобилност между различните учебни заведения и сътрудничество по европейски проекти. По концентрация на научни знания регион Оресунг е на 7-о място в Европа, измерено чрез броя на направените публикации.

Източник: Асоциация на европейските погранични региони.

он Баден-Вюртемберг за **създаването на Дунавски съюз**, подобно на Средиземноморския съюз, и „Северната дименсия“ (за страните от Балтийско море). На-

чинанието цели подобряване на транснационалното и междурегионалното партньорство между десетте страни, разположени по течението на реката, подоб-

ряване на инфраструктурата и запазване на природното разнообразие. Стратегията за река Дунав има важни политически и икономически последици, тъй като открива хоризонти за целево европейско финансиране към региона. В този контекст пред България се очертават сериозни възможности за финансиране на крайдунавския регион и сътрудничество на бизнеса и университетите с партньори по поречието на реката.

Европейски програми и инициативи, които към настоящия

момент насърчават трансграничните и транснационалните партньорства в областта на науката и иновациите, са Интеррег, Програмата за Югоизточна Европа, Еспон, инициативата „Региони-звезди“ (RegioStars awards). Участието на български партньори в тези програми трябва постепенно да нараства с оглед максималното извличане на ползи от обмена на знания на европейско равнище.

Постигането на целите на Лисабонската стратегия налага засилен изследователска дейност и

ефективно трансгранично сътрудничество в рамките на обединеното въздействие на регионалните и изследователските политики. В това отношение неизползван остава потенциалът на **кълстерите**³⁹. Българските власти трябва да извършат целеви изследвания и оценка на потенциала на отделните региони (със специален акцент върху трансграничните райони) с оглед идентифицирането на общи ресурси (научни и физически) и създаването на дълготрайни партньорства.

³⁹ Херманс, С., ГД „Изследвания“, Европейска комисия, Годишна среща на Асоциацията на европейските погранични региони, Плауен, Германия, 2008.